

СИСТЕМА ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТА ДЕЯКІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Пошук шляхів до найефективнішої системи освіти пов'язаний з індивідуалізацією процесу підготовки фахівців. Саме він відкриває Україні потрібний для вищої освіти шлях до змін, які ніби “послаблюють” надмірно заформалізовану систему навчання.

Традиційно у ВНЗ існує три форми навчання: очна, заочна й вечірня. Про сильні і слабкі сторони двох останніх написано немало, проте існує досить велика група студентів, які хочуть здобути повноцінну освіту на очному відділенні, але не мають нагоди регулярно відвідувати заняття у ВНЗ з цілого ряду причин (заняття трудовою діяльністю, спортом, наукою тощо). Природно, що такі студенти щодо навчання перебувають у більш скрутних умовах. На це впливає не тільки фактор часу, який вони можуть відвести на щоденні заняття, а й проблема обмежених можливостей контактів з навчальним закладом, товаришами по навчанню, спілкування з вузівськими викладачами, можливостей користуватися послугами бібліотеки тощо. Тому індивідуалізоване навчання треба надавати цілеспрямованим студентам із сильним характером, з яскраво вираженим бажанням і здібностями до навчання.

Якщо таким студентам ми не можемо забезпечити ідентичних умов, які мають у своєму розпорядженні студенти стаціонару, то компенсувати їх можна тільки шляхом створення нової системи навчання, пошуку рішень організаційного характеру й відповідного дидактичного забезпечення.

Мета статті – проаналізувати стан системи індивідуалізованого навчання студентів та виявити фактори, що впливають на ефективність її функціонування.

Аналіз джерел і результати власних досліджень переконали нас у тому, що цілісної системи індивідуалізованого навчання студентів не існує, розроблено лише окремі її елементи [1–8 та ін.].

Необхідність розробки системи індивідуалізованого навчання зумовлена, перш за все, економічними причинами. Реалії сучасного життя такі, що близько 60% студентів ВНЗ України навчається на комерційній основі. Проте, за нашими даними, лише 44,2% батьків можуть оплачувати навчання в повному обсязі, 27,3% – частково, а 28,5% опитаних студентів вказали, що їм самим доводиться заробляти гроші для оплати навчання у ВНЗ. Отже, більшість студентів українських ВНЗ, у тому числі ті, які вчаться на держбюджетній основі, потребують додаткового заробітку. Складається Українська парадоксальна ситуація, коли, з одного боку, велика частина студентів вимушена шукати додатковий заробіток для оплати навчання, з іншого – відсутня система, при якій можна успішно поєднувати навчання у ВНЗ і трудову діяльність.

Іншою досить численною групою студентів, які потребують індивідуалізованого навчання, є спортсмени високого класу, члени збірних команд України, учасники і призери чемпіонатів Європи, світу, Олімпійських ігор тощо,

специфіка навчання яких пов'язана з тривалими перервами в заняттях (перебування на зборах і змаганнях за межами ВНЗ).

Студенти, які активно займаються науково-дослідною роботою; які дглядають малолітніх дітей, котрі мають значні відхилення в стані здоров'я тощо, також становлять чималу групу людей, які потребують індивідуалізованого навчання.

Вихід зі становища, що склалося, багато ВНЗ вбачає в наданні таким студентам індивідуального графіка навчання. Проведене нами дослідження (опитано понад 500 студентів різних факультетів) виявило досить численні групи студентів очного відділення, які використовують для навчання індивідуальний графік (табл. 1).

Таблиця 1

Групи студентів, які використовують індивідуальний графік навчання, і якість їх навчання, %

Види діяльності	Від загальної к-сті студентів	Бал навчання		
		5	4	3
Трудова	12,5	26,8	59,1	14,1
Спортивна	11,4	23,6	64,0	12,4
Науково-дослідна	3,5	93,5	6,5	–
Інші	2,5	20,5	70,9	8,6

Водночас далеко не кожен, хто хоче навчатися за індивідуальним графіком, дістає таку можливість. Так, за нашими даними, до 50% опитаних студентів, особливо старших курсів, хотіли б поєднувати навчання з іншими видами діяльності. Основною перешкодою масового використання індивідуального графіка навчання, на думку керівництва факультетів (деканів, заступників деканів, завідувачів кафедр), є недостатня розробленість системи індивідуалізованого навчання студентів, її слабе дидактичне забезпечення.

Вивчаючи проблему індивідуалізованого навчання майбутніх учителів, ми зіткнулися з таким явищем. Деканати й кафедри, на яких покладено обов'язок розробки індивідуальних графіків і контролю за їх реалізацією, часто ставляться до цієї важливої справи формально: якщо графіки і складаються, то вони, як правило, залишаються тільки на папері і не виконуються; в більшості випадків керівництво факультетів обмежується видачею студентам дозволу на вільне відвідування занять, складання заліків і іспитів, не створюючи належних умов для роботи ні студентам, ні викладачам.

Проте така форма навчання передбачає проведення навчальних занять (лекцій, семінарів, практичних занять тощо) індивідуально з кожним студентом (або з невеликими групами студентів). Як це не парадоксально, але така робота навіть не включалася до навчального навантаження викладачів і не оплачувалася. Цілком природно, що ставлення багатьох викладачів до цієї роботи досить "прохолодне". Проведені нами дослідження показали, що до 50% опитаних викладачів у роботі з такими студентами обмежуються видачею списку необхідної літератури, консультаціями з предмета й контролем знань. Близько третини викладачів зустрічаються з ними тільки на заліках і іспитах, лише 20% викладачів у своїх відповідях вказали, що працюють із

студентами, переведеними на індивідуальний графік навчання, з повною віддачею сил. Цілком закономірно, що такий стан справ негативно впливає на якість їх навчання (табл. 1). Виняток становлять лише студенти, що активно займаються науково-дослідною діяльністю, для яких всі “незручності” індивідуального графіка навчання багато в чому компенсуються характером ставлення до навчання, сформованістю необхідних особистісних якостей і навичок самостійної пізнавальної діяльності.

Отже, теоретичний аналіз і проведені нами дослідження підтверджують, що розробка системи індивідуалізованого навчання є актуальною проблемою, вирішення якої дає змогу студентам, котрі поєднують навчання з іншими видами діяльності, успішно навчатися у ВНЗ і здобути повноцінну освіту.

Система індивідуалізованого навчання, яку пропонуємо ми, є складною динамічною структурою, яка має системоутворювальні етапи та функціональні зв'язки, заснована на системі мотиваційно-цільового управління, що повною мірою відповідатиме вимогам якісної підготовки вчителя, оскільки дає змогу охопити всі компоненти структури навчальної діяльності студента: мотив → дія → результат; чітко сформулювати ієрархію цілей навчання й за допомогою програм виконання й управління успішно їх вирішити.

Водночас проведений нами системний аналіз виявив цілий ряд факторів, що перешкоджають розробці ефективної системи індивідуалізованого навчання. Їх існування дасть студентам змогу успішно поєднувати навчання в педагогічному ВНЗ з іншими видами діяльності, а саме: слабка довузівська підготовка студентів; недостатня сформованість навичок вузівської навчальної роботи та раціонального планування життєдіяльності; відсутність постійного контролю за освоєнням навчального матеріалу; брак підручників і навчально-методичних посібників, більшою мірою адаптованих для самостійного навчання студентів тощо.

Виявлені фактори й досвід студентів дали змогу визначити поле проблем, сформулювати на його основі всю сукупність цілей, упорядкувати їх у вигляді дерева цілей з його логічними ярусами “хочу – можу – роблю – одержую” під кінцевий результат (табл. 2):

- формувати психологічну готовність до оволодіння професією вчителя (мотиви досягнення): “прагнення стати висококваліфікованим фахівцем”, “вчитися на добре й відмінно”, “здобути якісну освіту” тощо (хочу);

- забезпечити технологічну готовність студентів до навчання у ВНЗ (можу): “освоїти ефективні прийоми навчальної роботи”, “планувати свою життєдіяльність” тощо;

- реалізувати свої психологічні й технологічні можливості в оволодінні знаннями (роблю): “самостійно організувати свою пізнавальну діяльність”, “здійснювати самоконтроль і контроль знань” тощо;

- кінцевим результатом праці (одержую) є досягнення генеральної мети.

Для реалізації кожної мети було розроблено програму виконання, яка будувалася на основі багаторівневого планування вирішення педагогічних проблем і є нормою-зразком (оптимальний варіант) побудови навчального процесу, що дає студентам змогу успішно освоювати професію вчителя за системою індивідуалізованого навчання. Програма управління організовує, контролює й реалізує діяльність, яка спрямована на здійснення програми виконання.

Система індивідуалізованого навчання в структурному плані складається з трьох взаємопов'язаних етапів: підготовчого – спрямованого на формування готовності студентів до навчання за цією системою; базового – покликаного забезпечити психологічну (через мотиви досягнення) і технологічну готовність студентів здобувати якісну професійну підготовку, поєднуючи навчання у ВНЗ з іншими видами діяльності; пошуково-творчого – спрямованого на вдосконалення системи набутих студентами знань, умінь і навичок у нових ситуаціях через навчально-дослідницьку й науково-дослідну діяльність.

В основу розробленої нами системи індивідуалізованого навчання на додаток до загальнодидактичних було встановлено такі специфічні принципи, що визначають ефективність функціонування системи:

1. Принцип вивчення теоретичного матеріалу укрупненими блоками (модулями) в рамках опорних сигналів з метою викладу його в більш короткі терміни.

2. Принцип інтенсифікації навчання, що передбачає високий темп навчання й найсуворішу економію часу. Тільки попереднє самостійне опрацювання лекційного матеріалу й використання опорних сигналів у вигляді схем, таблиць, малюнків, графіків тощо, які легко запам'ятовуються, дає змогу вивчати навчальний матеріал укрупненими блоками, збільшуючи при цьому темп навчання та значно економлячи час студентів, що дуже важливо при реалізації четвертого принципу.

3. Принцип ефективної взаємодії навчання у ВНЗ з іншими видами діяльності. Наявність досить великого прошарку студентів, які суміщають навчання у ВНЗ з активними заняттями спортом, наукою, бізнесом тощо, спричиняє створення для їх успішного навчання певних передумов, таких як: стійкий інтерес до майбутньої професії; позитивна мотивація навчання; сформованість необхідних умінь і навичок навчальної роботи; цілеспрямованість; наполегливість; дисциплінованість тощо. Лише за наявності цих якостей студенти зможуть успішно оволодіти професією вчителя за системою індивідуалізованого навчання.

4. Принцип безконфліктної ситуації й доброзичливого ставлення викладачів до кожного студента в процесі навчання. Індивідуалізоване навчання передбачає досить тісний контакт між викладачами і студентами. Від того, як складаються ці відносини, багато в чому залежить якість навчання.

5. Принцип об'єктивного контролю й рейтингового оцінювання знань. Найважливішою складовою навчального процесу студентів, які навчаються за індивідуалізованою системою, є самоконтроль і безперервний контроль знань, який стимулює систематичну самостійну роботу студентів, підвищує дисципліну навчальної праці й дає змогу одержувати об'єктивну оцінку знань.

Водночас кількісна оцінка знань (рейтинг), яка формується за результатами всіх етапів контролю, значно активізує пізнавальний процес і дає можливість студентам, набравши певну суму балів протягом семестру, курсу, одержувати заліки й іспити “автоматом”.

6. Принцип ефективного засвоєння знань за допомогою підручників і навчально-методичних посібників керівного, інтегрального типу. Розгляд психолого-педагогічних особливостей засвоєння знань показує, що побудова оптимального процесу навчання неможлива без створення умов для організації

керованої й самокерованої самостійної діяльності студентів. Однією з таких умов є створення та використання підручників і навчально-методичних посібників керівного й інтегрального типу, які повинні містити як інформативну частину, так і апарат управління пізнавальною діяльністю студентів, спрямовану на реалізацію навчальних цілей.

7. Принцип особистісного підходу передбачає індивідуальне врахування якостей особистості кожного студента, його потенціалу, здібностей, інтересів, можливостей для активізації пізнавальної діяльності.

Висновки. У багатьох ВНЗ України є досить велика група студентів, які потребують індивідуалізованого навчання. Це висококваліфіковані спортсмени, студенти що активно займаються трудовою й науково-дослідною діяльністю; сімейні студенти, які мають малолітніх дітей тощо. Проте цілісної системи індивідуалізованого навчання таких студентів ми не знайшли, а існуючі її фрагменти (наприклад, індивідуальний графік навчання) не вирішують проблем якісної підготовки фахівців у ВНЗ.

Система індивідуалізованого навчання з її вертикальними й горизонтальними складовими дає можливість не тільки відпрацювати систему взаємодії між різними структурними компонентами навчально-виховного комплексу (ВНЗ, факультету, кафедри, студента тощо), а й, використовуючи в процесі навчання студентів сучасні форми, методи та технології, успішно освоювати навчальний матеріал.

Навчання за індивідуалізованою системою може бути успішним лише в тому разі, якщо, по-перше, студент має досить високий рівень шкільної загальноосвітньої підготовки, володіє навичками навчальної роботи у ВНЗ, орієнтований на професію вчителя тощо; по-друге, в процесі безпосереднього навчання у ВНЗ може побудувати дерево цілей з його логікою і ярусами (хочу-можу-роблю-отримую); розробити програму виконання та управління для досягнення поставлених цілей, використовуючи при цьому сучасні методи й технології навчання, необхідну навчально-методичну літературу, більшою мірою адаптовану для самостійної роботи, тощо.

Література

1. Абрамова Л.Г. Индивидуальный подход как средство коррекции учебно-познавательной деятельности студентов (на примере курса высшей математики) : дис... канд. пед. наук / Л.Г. Абрамова. – Л., 1988. – 18 с.
2. Бударный А.А. Индивидуальный подход в обучении / А.А. Бударный // Советская педагогика. – 1965. – № 7. – С. 34–42.
3. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А.А. Кирсанов. – Казань : Из-во Казанского университета, 1982. – 224 с.
4. Минзов А.С. Концепция индивидуального обучения в телекоммуникационной компьютерной образовательной среде / А.С. Минзов // Дистанционное образование. – 1998. – № 3. – С. 19–22.
5. Рубанский Е.С. Актуальные проблемы индивидуализации обучения / Е.С. Рубанский // Материалы научного симпозиума. – Тарту, 1970. – С. 11.
6. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Унт. – М. : Педагогика, 1990. – 189 с.
7. Фетискин Н.П. Психологическое обоснование индивидуальных различий в двигательной активности студентов / Н.П. Фетискин // Физическая культура в организации учебного труда студентов педагогического института. – М. : Изд-во МГПИ, 1979. – С. 38–42.

8. Щукина Р.Г. Индивидуализация обучения студентов младших курсов в условиях адаптивной системы обучения (на материале английского языка и высшей математики) : автореф. дис... канд. пед. наук. / Р.Г. Щукина. – М., 1988. – 19 с.

АЛЕКСАНДРОВА О.Ф.

ГУМАНІСТИЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Незважаючи на численні дослідження в галузі виховання, проблема формування гуманістичних цінностей у молоді залишається невирішеною. Світова криза та стагнація вітчизняної економіки дають змогу побачити ті недоліки, які мають місце в сучасному суспільстві, зокрема відчуті дефіцит гуманізму. Ми мусимо визнати, що людство досягло успіху в багатьох сферах, окрім розвитку власної душі. Сучасна вища освіта може похвалитися скоріше науковими досягненнями майбутніх спеціалістів, ніж досягненнями у сфері виховання молодого покоління.

Однією з причин такого стану справ дослідники називають ігнорування важливості виховання у вищих школах, необізнаність самих викладачів вищої школи не стільки з проблемою гуманізації освіти взагалі, скільки із самими гуманістичними цінностями як з предметом, а отже, з проблемою формування таких гуманістичних цінностей у майбутніх педагогів. Невирішеність проблеми формування гуманістичних цінностей, а також необізнаність викладачів вищої школи щодо самих гуманістичних цінностей спонукала нас до написання цієї статті.

Мета статті – висвітлити різні підходи до класифікації гуманістичних педагогічних цінностей та визначення поняття “гуманістичні педагогічні цінності” в педагогічній теорії виховання.

Значний внесок у розробку проблем гуманістичних цінностей особистості зробили відомі філософи XIX–XX ст.: М. Бердяєв, Е. Дюркгейм, М. Лосський, Г. Ріккерт, В. Соловйов, П. Флоренський, П. Юркевич та ін. Такі вчені, як Г. Балл, І. Бех, О. Білоусова, О. Вишневський, К. Гавриловець, О. Столяренко, В. Сухомлинський, В. Плавич, досліджували цінності особистості, прирівнюючи їх до ідеалу особистості. Дослідження гуманістичних цінностей як форми суспільної самосвідомості особистості та найважливішого компонента її духовного світу, способу духовно-практичного освоєння дійсності в сучасній філософії здійснили С. Анісімов, В. Іванов, М. Каган, О. Киричук, І. Кон. На основі праць та досліджень С. Анісімова Л. Буєвої, І. Зязюна, М. Кагана визначено категоріальний апарат теорії цінностей, який включає поняття: “цінність”, “ціннісне”, “ціннісне ставлення”, “ціннісна орієнтація”, “ціннісна позиція”, “ціннісна норма”. Аналіз формування гуманістичних цінностей, вікових закономірностей розвитку ціннісних орієнтацій представлено в працях психологів Л. Виготського, К. Платонова, С. Рубінштейна.

Гуманістичні цінності педагога – це критерій його ставлення до світу, учнів, інших людей; категорія, яка відображає сутність педагогічної професії, її розвиток. Сутність педагогічної діяльності полягає у встановленні стійкого діалогу між педагогом та учнем у процесі спільної діяльності на суб’єкт-суб’єктній основі. За умови дотримання такої педагогічної основи встанов-